

Eigofallet i norsk

Sverre Stausland Johnsen

Allskulen i Oslo

stausland.johnsen@gmail.com

Høgnorskringen
Niande i andre, 2022

- Gamalnorsk hadde fjore fall i bøygingi av namnord:
 - Nemnefall
 - Underfall
 - Sidofall
 - Eigofall
- Eigofallet fekk fram at namnordet på eikor vis eig elder hev eitkvart.
- *Hann er sonr Óláfs. Þar koma menn jarlsins. Hon gekk í gegnum dyrr hússins.*

- Sume ord krev eigofall í utfyllingi sí.
- Segnord: *bíða, njóta, freista, sakna ...*

Hann saknar hennar.

- Lagord: *fúss, varr, skyldr ...*

Þeir eru fúsir fararinnar.

- Styreord: *til, innan, útan, millum ...*

Hann gekk til bygðarinnar.

- Ordstyrt eigofall fell burt alt i millomnorsk.
- Segnordi hev motlekk med den vanlega gjerdi: *Han saknar henne.*
- Styreordi styrer sidofall no: *Han gjekk til bygdenne.*
- Elles fær me umskrivningar: *Dei ero fuse på å fara.*
- Ingen hev, etter det eg veit, granskat rettelegt eigofall i millomnorsk.

- Ingen hev helder granskat eigofall i tidleg nynorsk (fyre 1814).
- Spjotaberg 1780: «*Genitivus* dannes ofte paa Fransk, f. E. Karlen at Præsten, i Steden for: Præstens Karl» (Wilse 1780: v, 70).
- Fyrst i sein nynorsk kjem Ivar Aasen med goda utgreidingar.

Sogn 1843:

«Genitiv mangler saavel her som i andre Dialekter» (1995: 24).

Ålment for nordvestlandsk 1843:

«En Genitivform mangler ganske, undtagen man vil regne saadanne Tilfælde som *te Dals*, *te Gars*, o. s. v. – men da en saadan Form kun findes i nogle adverbialske Talemaader, Sammensætninger og deslige, [...] kan den ikke komme i nogen Betragtning» (1995: 10).

Ålment for vestlandsk 1844:

«Genitiv finder ikke Sted i det norske Almuesprog. Kun i nogle adverbialske Talemaader og i Sammensætninger finder man Spor til denne Form [...]. Den kan saaledes ikke ansees som en brugelig Form for Eiendomsforholdet, og kommer altsaa ikke her i videre Betragtning» (1995: 169).

Setesdalen 1845:

«Ved Personsnavne forekommer stundom Genitiv på *s*, som: *Olavs*, *Øsmunds*, *Taralds*» (1997: 32).

Telamork 1845:

«Nye Genitiver på *s*, dannede efter Skriftsproget, forekomme tildeels f. Ex. *Faren's*, *Dottri's*, *Jentunn's*. De sættes undertiden ogsaa efter det Ord, som de tilhøre, f. Ex. *Husi Olav's*, *Boni Broren's*» (1997: 56).

Ålment for Sud-Norig 1845:

«De forskjellige gamle Genitiver [...] ere overalt bortfaldne [...]. De forskjellige Kasus i den ubestemte Form [...] adskilles ikke længre fra hinanden [...]. Da nu desuden Genitiv efter det før Anførte bortfalder [...] i den bestemte Form [...]» (1997: 174–175).

Sunnmøre:

«Eieformen eller Genitiv [...] staaer ikke i nogen Forbindelse med de omtalte Sætningsforholde og er i Folkesproget saa godt som bortfalden. [...] Eieformen (eller Genitiv) er derimod næsten aldeles bortfalden, da den kun bruges i adskillige Talemaader og Sammensætninger, men ellers erstattes ved Omskrivning eller Omstilling af Ordene» (1851: 4, 17).

«[...] en gammel Bøiningsform (Genitiv), som nu ikke længere bruges i Folkesproget. [...] Genitivformen findes hos os kun i endeel Sammensætninger [...] og i enkelte Talemaader; men den bruges ikke som regelmæssig Kasus og kan derfor ikke opføres i den almindelige Flexion. [...] den regelmæssige Brug af Genitiv er ganske bortfalden [...]» (1848: 117, 136, 155)

«En Genitivform mangler ved Substantiverne [...]. I nogle Distrikter østenfjelds, og endog i Tellemarken, bruges ofte nyere Genitiver med s i den bestemte Form, f. Ex. **Bon'i Brorens** (Broderens Børn); ligeledes: Mor'i-s (ɔ: Moderens), Dotteri-s, Gjenta-s, Gjentunn-s o. s. v. – Ægte Genitiver findes derimod ved Mandsnavne, f. Ex. **Hus'i Olavs** (ɔ: Olavs Huse), **Hesten Kjetels** (ɔ: Kjetels Hest) o. s. v.» (1848: 196–197)

«Det maa nemlig mærkes, at de gamle Genitiver vare omtrent de samme i Dansk og Svensk som i Gammel Norsk, men da disse Former siden kom i Forfald, dannede man et nyt Genitiv med „s” for hvert Kjøen og Tal uden Forskjel. En Efterligning af disse nydannede Genitiver (f. Ex. Tidens, Tidernes) høres undertiden i en pyntet eller udstuderet Tale; men forøvrigt ere de i Almindelighed fremmede for Dagligtalen, som i disse Tilfælde udtrykker Genitiv ved en Omskrivning enten med en Præposition (til, aat, av) eller et tilføiet Pronomen (sin, hans, hennar)» (1864: 162–163).

«Genitivet med Eiendoms-Begreb [...] har man i Dagligtalen søgt at erstatte [...] paa forskjellige Maader. Den nærmeste Maade er at sammensætte Ordene [...]; f. Ex. [...] **Bygdarfolket** (Bygdens Folk). En anden Maade er at opgive Genitivformen og derimod forbinde Ordet med en Præposition [...]; f. Ex. **det nye Huset til Grannen vaar** (vor Naboes nye Huus). [...] En tredie Maade er, at man tilføier Ordet „sin” ligesom en Endelse, f. Ex. [...] **i Grannen sitt Hus** o. s. v.» (Aasen 1864: 298)

- Aasen legg fram det som sidan er stadfest.
- Rettelegt og livande eigofall er komet burt frå norsk.
- Undantaket er målføri i Agder, Telamork og Vestfold, der den gamla eigofallsendingi -s vert sagd enno.
- I desse målføri kann eigofallet berre havast på livende, og helst berre på mannsnamn.
- Eigofall til å bera fram tilhøyrsla, som i *bygdis ordførar*, er ukjent i norsk (Torp 1973: 125, 138).

- Aasen nemner berre døme med *ettersett* eigofall frå målføri, som i *huset Olavs*.
- Det er velkjent i dei nemnde målføri og nedervt frå gamalnorsk.
- Fyresett eigofall (*Olavs hus*) er nog nedervt au, men samsvaret med norsk-danskt bokmål held det uppe og hev gjort det meir vanlegt.

- Kvat skal ein so skriva i bokmålet?
- Fyrst heldt Aasen garpaeigofallet med *sin* fyre å vera «maaskee den bekvemmeste Maade til at erstatte Genitivet», som i *Knut si bok* (1848: 197).
- Sidan kom han til at:

«[I] Skrift eller i en strengere ordnet Stiil vilde den dog have adskillige Uleiligheder [...]. Den har det imod sig, at den gjør en Afgang fra den reflexive Betydning i Ordet „sin”, og at den tildeels kan misforstaaes i Skrift, hvorimod den i Talen er tydelig nok, da nemlig dette „sin” faar en Betoning, som om det var sammensat med det foregaaende Navneord ligesom en Endelse» (1864: 298–299).

- Endalykti hans Aasen var difyre at ein helst skulde hava samansetningar og umskrivingar med styreord og varaord i staden fyre eigofallet (1864: 298).
- Men samstundes synest han i nokon mun vilja taka upp atter det gamalnorska eigofallet i bokmålet.

«Da imidlertid en Form for Genitivets Begreb ofte synes nødvendig i en mere regelbunden Stil, og da den ikke altid kan erstattes ved nogen bekvem Omskrivning, bliver det alligevel nødvendigt at bevare de Former, som virkelig ere forhaanden» (1864: 162).

«Imidlertid kunde man dog ofte bruge det gamle Genitiv af den ubestemte Form med et følgende Navneord i bestemt Form; f. Ex. Fødelands Velferdi, Aalmuga Kunnskapen, Heimbygdar Sederne o. s. v.» (1864: 299).

- Kvat legg Aasen i detta?
- Ordleggingar som *heimbygdar sederne* er etter det eg veit ukjenda i målføri, og er inkje annat en serskriving av samansetningar som *heimbygdarsederne*.
- I «regelbunden Stiil» her legg Aasen skaldskap (jf. «Prosa eller ubunden Stiil», s. 365).
- Men i visor og kvæde finn me bøygingar og ordleggingar som elles er burte or talamålet, som t.d. gamle nemnefalls- og underfallsskap.
- Eigofall i kvæde hev ikkje nokot med vanlegt bokmål å gjera.

«Av mannsnamn vert genitivformi på -s bruka noko meir: *Olavs fall*, *Vinjes skrifter*, og stundom jamvel til kvendenamn: *Brynhilds bror*» (Heggstad 1931: 95).

- Dette er i samsvar med målføri i Agder, Telamork og Vestfold.
- Sume hev freistat å hagnyta desse målføri til å fria eigofallet i nynorskt bokmål.
- Beito heldt fyre at når skaldar og bokmenner frå Telamork skreiv «livets hand» og «moreldens glans», so var det i «ubroten tradisjon frå mellomalderen» (1986: 195–196).

- Det er snaudt rett, for i desse målføri kann eigofallet berre havast på livende, og inkje på ord som *liv* og *moreld*.
- Og fráværet av ettersett eigofall i skrift, som i *fallet Olavs*, er ei jarteign fyre at detta hev litet med målføri å gjera, og at det helder kjem frå norsk-danskt bokmål.
- Um bygdarmåli i Telamork segjer Indrebø at «vanleg høyrer ikkje eingong genitiv ved sernamn med til heilt ulitterær kvardagstala – slikt som *Olavs ven*, *Garborgs skrifter*» (2001: 235).
- Ross segjer samaleides um eigofallet i vesttelamålet at skaldarne der «likar i de heile formir o ord som stasar upp paa daglegtalen» (1906: 19).

- Eigofallet i skrift er fyre det mesta ei rein bokmålsovring, og er herming etter norsk-dansk.

«Genitiv vert ikkje so sjeldan nytta i nynorsk skrift soleis at det skader norsk stil. Sume genitivformer som syner seg skriftleg ender og då, lyt reknast for endefram målstridige» (Indrebø 2001: 235).

- Styr undan alt eigofall i norsk!
- Gjer som Aasen sagde, og nøyt samansetningar, umskrivingar med styreord og varaord, og ymsa andra ordleggingar.
- Ikkje nøyt garpaeigofallet, som i flestalle høvi er ei bein umlagning etter norsk-dansk ordfylgja.

Nynorskens stilling →

Nynorsken si stilling

Mine råd

- Betre norsk er:
 - Samansetning: *Nynorskstodo*
 - Umskriving med styreord: *Stodo åt nynorsken*
 - Onnor ordleiding: *Korso nynorsken er stelt*
- Ein kann hava eigofall i kvædemål, jamgodt med nemnefall (*ein stygger ulver*) og underfall (*raudan hest*), som elles ikkje er sagde i talamålet.
- Ikkje hav mannsnamn med -s etter norsk-dansk gjerd: *Olavs hest*.
- Ein kann helder setja mannsnamnet etter med eigofall (*hesten Olavs*), men det er betre å hava eit varaord (*hesten hans Olav*), som er det vanlega i norsk.

- Det er fælt myket unorskt eigofall i Storboki og annat trdomsmål, med *Guds*, *Herrens*, osv.
- Det kjem ikkje av annat en ei syn um at rettelegt norskt mål ikkje duger til hågtid og velsedat lag.
- Her er det verdt å minnast det Ivar Aasen sagde um heimamålet sitt på Sunnmøre.

«Stundom laanes vel Skriftsprogets Genitivform for Ex. *Herrens Gjerning*, *vore Fæders Skik*; – men dette tykkes dog i fleste Tilfælde noget stødende, og selv de anførte almindelige Exempler lyde bedre, naar de omsættes saaledes: *Dæ*, *vor Herre gjære*; *Dæ*, *so vore Forfædre brukte*» (1992: 13).

Tilvisingar I

Beito, Olav T. (1986). *Nynorsk grammatikk. Lyd- og ordlære*. 2. utg. Oslo: Det norske samlaget.

Heggstad, Leiv (1931). *Norsk grammatikk. Større utgåve*. 2. utg. Oslo: Olaf Norlis forlag.

Indrebø, Gustav (2001). *Norsk målsoga*. 2. utg. Bergen: Norsk bokreidingsforlag.

Ross, Hans (1906). *Norske bygdemaal. II. Vest-telemaal*. Videnskabs-Selskabets skrifter. II. Hist.-filos. klasse 1906 3. Christiania: Jacob Dybwad.

Torp, Arne (1973). Om genitivsomskrivninger og -s-genitiv i norsk. En syntaktisk og dialektgeografisk undersøkelse av possessivuttrykk i sørnorske dialekter i jamføring med nordiske og andre germanske språk. *Maal og Minne* 3-4, 124-150.

Tilvisingar II

Wilse, J. N. (1780). *Norsk Ordbog eller Samling af Norske Ord. I sær de som bruges i Egnen af Spydeberg og viidere paa den Østre-kant af Norge, med Forerindring om Mundarten, samt Tillæg af nogle Egnens Ordsprog og Egen-Navne. Som Bilage K til Spydebergs Beskrivelse og ellers at faae for sig selv.* Christiania: S. C. Schwach.

Aasen, Ivar (1848). *Det norske Folkesprogs Grammatik.* Udgivet paa det kongelige norske Videnskabs-Selskabs Bekostning. Kristiania: Werner & Comp.

— (1851). *Søndmørsk Grammatik. Kortfattet Underretning om Bygdemaal paa Søndmør.* Eegsæt: Mauritz A. Aarflot.

— (1864). *Norsk Grammatik.* Omarbeidet Udgave af „Det norske Folkesprogs Grammatik“. Christiania: P. T. Mallings Forlagsboghandel.

— (1992). *Sunnmørsgrammatikkane.* Red. av Jarle Bondevik, Oddvar Nes og Terje Aarset. Skrifter frå Ivar Aasen-selskapet. Serie A. 1. Bergen: Norsk Bokreidingsforlag.

Tilvisingar III

Aasen, Ivar (1995). *Målsamlingar frå Bergens Stift*. Red. av Jarle Bondevik, Oddvar Nes og Terje Aarset. Skrifter frå Ivar Aasen-selskapet. Serie A. 3. Bergen: Norsk Bokreidingsforlag.

— (1997). *Målsamlingar frå Christiansands og Agershuus Stifter*. Red. av Jarle Bondevik, Oddvar Nes og Terje Aarset. Skrifter frå Ivar Aasen-selskapet. Serie A. 4. Bergen: Norsk Bokreidingsforlag.